Вечора наче і не було. І мами десь не було. Кинув гайкою по гильняку, так собі кинув, щоб кинути, — упав сич. Упав уже не живим. І де він там сидів на гильняку, і як я оце його вбив? Кинув, а він упав. А тут ще мами десь нема, і вечір не вечір — одні румуни та німці. Та осінь сіра, хоч прикидається ще жовтуватою. Тиф, та руді миші, та води у криниці нема, черпаєш відром одну мокру глину, і мами десь нема. Піду... А тут ще небо якесь не небо, старе і сиве, як баба Рятушнячка. Піду. Але ж куди вже його йти, як і вечір — чи це ще не вечір, але вечір...

Їй-богу, як буду рости, то виросту хлібом! Отоді вже наїмся. І мама наїсться. І Дмитрик, і Галинка наїсться: — угай! угай! угай! — і чого б я так угайкав, сказала б, чого хочеш, а то угай, угай день і ніч, — і Нерик наїсться, бабі Рятушнячці дам та сховаю ще — прийде батько з війни, а я йому хліба! Він до хліба, а я за його автомат — та по горобцях, та по горобцях, щоб стріхи не дерли... А тут ще мами десь нема...

О! О! Б'ються!

Коли б наша хата та була не від поля! Коли б не було цього вигону та глинища не було! А то повне глинище циганів!

Повне-повнісіньке! Повидовбували собі нори у глині і не мають що їсти. Румунські цигани, не наші. Зразу ж насунули, як тільки румуни прийшли. Дітей, як галона, і село об'їли, як гусінь. Позаторішні гнилиці повизбирували під листом у нашому садку. А я Нерика спустив! А Нерик не на циган, а на румунів. А вони по ньому трах-бах — сховався на кладовищі. О! О! Б'ються!

Треба бігти за димовою завісою. Ще трохи зачекаю та й побіжу. Як тільки вибіжать старі цигани з дишлами та почнуть калічитись межи собою, тоді я у клуню, димову завісу в руки, та на вигін до циган. Скікну у ярок та й випущу димову завісу, і почнеться дим на весь вигін. А в диму цигани б'ються ще дужче, бо не бачать один одного — дим!

Тоді прибіжать румуни з нагайками та як почнуть по циганах по чому попало — позаганяють у глинище.

А в мене ще є димові завіси у клуні на горищі у полові, де кицька живе з кошенятами. Тихенько вилізу по драбині, а вони сплять у кицьки на цицьках. Я одне — хап! А воно мене лапами — дряп! А я його під куфайку — шусь! А воно мені — няв, няв! А кицька до мене — відпускаю.

Два кавуни знайшов у полові. Коли ще батько головував, то наділив кожному у селі по дві сотки баштану.

Два кавуни знайшов, а тут ще мами десь нема. Пішла за жаром, і нема. Два кавуни знайшов, а тут одні цигани та румуни, а Нерик тихо живе на кладовищі.

Треба брати мішок та йти. Але ж куди вже його йти — вечір не вечір, а так щось, як на горищі в полові.

Але треба брати мішок та йти. Через город баби Рятуш-нячки, а потім по кладовищі — Нерику, ня! ня! — а потім яром, яром, щоб цигани не бачили, і — в поле. А в полі вже тільки дивись, де купка сіріє. Сіріє купка — до неї! Розгулу-бав — магар чи просо. Та й давай його у мішок! А мишей! Руді, здорові! За руки кусають. Не дають проса! Бо це ж вони собі на зиму понаносили. А Нерик їх душе, душе! Та хіба їх усіх передушиш? Але души, Нерику, души! Тільки не їж! Бо Рятушняччин кіт одну з'їв і здох. Не їж!

Літаки летять! Сірі, з хрестами. Літаки летять здорові, і мов не живі, і наче не летять, а наче щось тягне їх — гу-гу-гу. То ж птиці літають, крилами мах-мах. А ці не махають, а летять. Багато! Неба для них не хватає. Літаки більші за небо — гу-гу-гу, — з хрестами. От хоч би один упав у нас на городі. То я б уже надивився і мама надивилася б!

Мама каже: щоб вам добра не було! Та хіба вони почують, коли вони більші за небо.

Гу-гу, та й усе. Ну й гугукайте, щоб вам гугукало вже в печінках! Пішли, Нерику, додому.

Коли ще тато головував, то на цій, Нерику, дорозі перекинулася наша гарба з соломою... їдемо ми з татом додому, ніч на весь світ, велика ніч з зорями, а я й кажу татові: дайте і мені одну віжку. На, каже, обидві. Взяв я віжки та й заїхав одним колесом у цей ось ярок. Глянь: бачу, як небо почало перекидатися. Перекидається, і — темно.

Лежу на землі, а на мені гарба соломи. Тепло, тільки погано дихати. А устюки, прокляті, за шию кусь-кусь. Тату! — хочу крикнути і не можу. Лежу. А солома пахне мені коржами. Коли чую: де ти? Тут, — хочу сказати і не можу. А устюки: кусь-кусь. Лежу і дихаю.

Розірібас мене тато. Піднімаю голову: тато і небо над татом.

Вставай, каже. Встаю. Коні дивляться на мене. Дивляться і стрижуть вухами. Зоря падас. Ти тоді, Нерику, ще був цуценятком і лащився під ногами. Батько закурює і каже: сідай на Гнідка та їдь до дядька Івана. Скажи, хай прийде, та гарбу поставимо на колеса.

Сідаю та їду...

Тихо, Нерику, дивись: щось наче пробігло між будяками. Га, не пробігло? Ні, щось наче пробігло. Глянь-глянь, он поза грушкою.

— Хто тут? Хто тут? Ану, Нерику, гужжа! Гужжа! Гужжа, Нерику! Та це ж телятко! Биньочка! Бинь-бинь-бинь! Мань-мань-мань! Не бійся, руденьке! Це ми з Нериком! Іди сюди, а я тобі проса! А змерз же! Скільки вже ти живеш у цьому яру, га? Сховався від німців, га? Не виходь, бо повне село румунів і німців. Чий ти? А де твоя мама? На проса

ще. На-на. А що ж ти їси і де ти ночуєш? А як зима, га? Биньо-биньочку, що ж мені з тобою робити? Вибирайся, Нерику, зі свого кладовища та живіть у цьому яру. Отам-о за грушкою ми з мамою білу глину брали на малаї. То в тій норі будете і жити. А я вже як-небудь та вас прогодую. Пішли, я вас відведу у ту нору. Та перекотиполя назбираю, та підстелю вам — буде нічого! Тільки ж, биню, ти не мукай! Повне село циганів, румунів, німців. І, кажуть, біля церкви вже й італійці з мадярами зупинились. Італійці халву їли... От. Ну, зоставайтесь. Ти ж дивись мені, Нерику: може, де вони, чи там що — не бійся: гарчи. Гарчи, а то, може, й кидайся. Думай сам. Тобі буде видніше. Ну, я пішов, темніє. Завтра — я тут. Ждіть. Бувай здоровий, биню. Глядіть же мені тут...

Цілий Божий день ловлю італійцям жаб. Холодно, жаби сонні, італійці на березі, я у воді, намацаю жабу, кидаю на берег.

Італійцям — жаби, а мені — цукерки.

Вони з жаб котлети роблять. Котлети білі, добрі. Було б знати, коли ще батько головував, то хіба таких котлет можна було б наробити! Тоді ж жаби були — ого-го! Одна тільки жаба з кулак діда Рятушняка... Щось і жаби менші стали. Холодно. Змерз я і посинів, як циганський пуп... Що там Нерик з бинькою роблять? Сьогодні не встигну. Піду вже завтра зранку.

Від італійців пахне солодким. Учора вселились у нашу хату. Румуни, так ті пахнуть цвілою картоплею. Тепер в нашій хаті — солодке. Як німці були — пахло отою маззю, що черевики натирають.

Чим пахнуть мадяри — ще не знаю.

А цигани — димом. Димом і трохи смолою.

Як же їх сьогодні румуни побили! Били-били, а потім ще раз били.

Спіймаю ще зо дві, і хай вибачають. Змерз я, і дно грузьке.

Мама піч топить. А на печі сушиться просо моє вчорашнє, те саме, що я бині давав. А в просі Дмитрик грається порожніми патронами, і Галинка плаче у просі: угай! угай! А я оце жаб ловлю — небо високе, батько далеко, мама піч топить.

Ми й живемо на печі! Повна ж хата італійців. І все говорять не по-нашому, не по-нашому! І німці не по-нашому, і румуни не по-нашому. А от цигани, так ті вже почали говорити і по-нашому. Мама каже: бідні вони й нещасні.

Та які вже є...

А ми хіба щасливі? А ми хіба не бідні? Он на тому тижні заходять румуни.

— Діти є?

— Троє на печі. Одно померло.

— А ще?

— Нема.

— А чоловік де? Забрали маму.

А ввечері ми з дідом Рятушняком привезли маму по болоті на санях додому.

Добре, хоч у баби Рятушнячки вата знайшлася, то позатикали кров, де маму били.

А тут ще піп:

— Віддайте мені хлопчика.

Це про мене. А мама говорити не може. Язик розпух. Тільки очима щось хоче сказати і не може.

Тоді піп привіз два мішки жовтого цукру і пару битих валянок.

— Оце вам, — каже, — за хлопчика. Я його у Румунію повезу, на батюшку вивчу.

Дід Рятушняк мене відбив. Схопив нила й каже:

— Не треба, — каже, — його на батюшку. Він про Сагайдачного знас. Забирайте, батюшко, цукор і валянки і не доводьте до гріха мою душу!...

Я люблю, коли ми лежимо на печі, а у печі під нами булькотить борщ. Булькотить-булькотить, а потім засичить. А як засичить, то нас вже немає. Ми вже спимо. І хоч борщу зараз у печі нема, він все одно булькотить мені і сичить. Сичить — я засинаю. Засинаю і бачу, як батько їде додому з двома автоматами. Один для себе, а другий для мене, їде батько садом, а сад цвіте з усієї сили. І там, де цвітуть два наших персики, батько зупиняється і підчікує моїх братів, себто Івана, Петра і Гришу. Гриша вже курить, а Петро гармату веде за собою на канаті, як собаку веде. Іван не веде і не несе нічого, він ввесь у білому і сам білий, аже чорний.

А я тим часом росту-росту, роблюсь великим та і біжу чогось до Івана — немає Івана. Я до батька — і його не стає. Ні Петра, ні Гриші.

Що це? Нерик скавучить під вікном.

Я злізаю з печі, переступаю через італійців, що сплять покотом на підлозі, наступаю поночі одному на руку, він тією ж таки рукою і торсає мене, і вибігаю надвір. Нерик дивиться на мене і плаче. Плаче й тремтить. Іде якийсь мерзлий дощ, вітер.

А в глинищі якийсь гамір. Гамір, та багаття горять. Чим же це палять цигани?

— Де биня, Нерику? Биня де?! Нерик мене за калошу тягне.

Я зараз, Нерику! Вбігаю в хату, накидаю куфайку, пішли, Нерику!

Біжимо садом, кладовищем біжимо, і тут Нерик починає мене завертати, не дає бігти. Завертає до глинища.

Біжимо до глинища. Добігаємо до глинища, а циганів уже нема. Останній віз даленіє в степу! Ми — в глинище, ой, що це?! В очах зарябіло — стільки багать! Одне коло одного, одне коло одного. Я до багать — ластівки! Ластівки! Так воно і є: попадали з неба — дощ мерзлий, вітер, ніч. Позабивались у нори, у щілини, тоді цигани нагребли їх цілі купи, підпалили та й давай гріти над ними руки і ноги. Крильця лежать обгорілі, голівки і лапки. А де ж биня, Нерику, де?!

А Нерик уже стоїть над одним ластів'ячим багаттям і тихо скімлить.

Я до нього — у ластів'ячому попелі лежать кісточки і копитця нашого бині...

Биньочку мій, биню мій дорогесенький! Бинь-бинь-бинь...

1964